

Vattenledning Vallentuna–Norrtälje

Sjöhistoriska museets arkeologienhet genomförde på uppdrag av Tyréns AB i november 2011 en särskild arkeologisk utredning i sjöarna Garnsviken och Kyrksjön, Vallentuna och Norrtälje kommun. Detta med anledning av att en vattenledning skall förläggas mellan Vallentuna och Norrtälje. Totalt påträffades tre stycken fartygslämningar, som bedöms utgöra fast fornlämning enligt 2 kap 1 § Lag (1988:950) om kulturminnen.

In November 2011 the unit of archaeology at the National Maritime museum conducted an archaeological investigation in the lakes of Garnsviken and Kyrksjön in Vallentuna and Österåker municipalities, Sweden. The analysis resulted in three boat-wrecks that are likely to be ancient monuments.

SJÖHISTORISKA

Box 27131
102 52 Stockholm
Tfn: 08-519 549 00
www.sjohistoriska.se
ISSN 1654-4927

Vattenledning Vallentuna–Norrtälje

Särskild arkeologisk utredning

Uppland

Stockholms län

Vallentuna och Norrtälje kommun

Mikael Fredholm och Jim Hansson

SJÖHISTORISKA

Vattenledning Vallentuna – Norrtälje

Särskild arkeologisk utredning
Vallentuna och Norrtälje kommun

Stockholms län

Mikael Fredholm och Jim Hansson

Sjöhistoriska museet
en del av Statens maritima museer

P.O. Box 27131
SE-102 52 Stockholm
Tel 08 519 549 00

www.sjohistoriska.se
www.maritima.se

Sjöhistoriska museet är miljöcertifierat enligt ISO-14001.

Den här rapporten är tryckt på miljövänligt, FSC-certifierat papper utan optiska vitmedel (OBA), tillverkat på ett koldioxidneutralt pappersbruk.

© 2012 Sjöhistoriska museet
Arkeologisk rapport 2012:4
ISSN 1654-4927

Kart- och ritmaterial Författaren.

Layout Franciska Sieurin-Lönnqvist, Arkeobild.

Omslagsbild Sko, flaskor m.m., delar av ett kulturlager vid stenkista i norra Garnsviken. Foto: Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

Tryck Arkitektkopia, Stockholm 2012.

Kartor Copyright Lantmäteriverket Gävle 2010. Medgivande I 2010/0856.

Innehåll

Innehåll 3

Sammanfattning och bakgrund 4

Kulturmiljö och forskningshistorik 5

Syfte och metod 6

Resultat 7

Referenser och tekniska uppgifter 10

Bilaga

Beskrivning av besiktigade SSS-indikationer och påträffade fartygslämningar 11

Sammanfattning och bakgrund

Sammanfattning

Sjöhistoriska museet har efter beslut av länsstyrelsen i Stockholms län utfört en särskild arkeologisk utredning i november 2011 i Kyrksjön och Garnsviken, med anledning av att en vattenledning skall förläggas mellan Vallentuna och Norrtälje. Totalt påträffades tre fartygslämningar, som bedöms utgöra fast fornlämning enligt 2 kap 1 § Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

Bakgrund

I samband med att Norrvatten planerar för en huvudvattenledning från Vallentuna centrum till Norrtälje, beslöt Länsstyrelsen i Stockholms län att en särskild arkeologisk utredning skulle utföras. Den totala ledningssträckan är 55 kilometer lång och berör delar av Vallentuna, Angarn, Össeby-Garn, Riala, Länna, Frötuna och Malsta socknar. Delsträckan Garnsviken berör även Österåkers socken. Stora delar av sträckan går i sprickdalar på lermarker medan vissa partier ska förläggas på befintlig sjöbotten.

Länsstyrelsen uppdrog enligt beslut daterat 2011-10-20 utredningen till Sjöhistoriska museet, som är en del av Statens maritima museer (SMM). Den särskilda arkeologiska utredningen utfördes i två vattenområden; Kyrksjön och Garnsviken.

Vattenområdena har tidigare avsöpts med side scan sonar (SSS) och Singlebeam i samtliga berörda sjöar av Clinton Mätkonsult AB. Sjöhistoriska museet har i en tidigare förstudie granskat dessa data och tagit ut indikationer på vad som skulle kunna utgöra fast fornlämning (Fredholm 2010).

Sjöhistoriska museet har i november 2011 utfört en särskild arkeologisk utredning i Kyrk-

sjön och Garnsviken i samband med att vattenledningen skall förläggas mellan Vallentuna och Norrtälje. Uppdraget avsåg att fastställa om fasta fornlämningar berörs av arbetsföretaget.

Fig. 1. Översiktskarta med Garnsviken i Vallentuna och Kyrksjön i Norrtälje markerade. Källa: Lantmäteriet. Bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

Kulturmiljö och forskningshistorik

Inga kända fornlämningar finns i sjöarna längs den planerade ledningssträckningen. Närområdet uppvisar dock spår efter ett intensivt utnyttjande under såväl förhistorisk som historisk tid. Framförallt i Vallentuna kommun är närheten till fornlämningar påtaglig. Exempel på områden med förväntade och ej tidigare kända fornlämningar är delar av sträckan väster och öster om Angarns kyrka samt området från kyrkan förbi Karby och Brottby i Össeby-Garns socken. Sträckan efter Brottby till och med Uddra gård rymmer ett flertal kända fornlämningar.

Ett annat fornlämningsrikt område är den planerade övergången av Husaån, liksom området mellan huvudvattenledningen och delsträckan

”Garnsviken” vid Brottby. Här går ledningen öster om den medeltida borganläggningen Tof-testa skans. Garnsviken är en del av Långhundraleden som under vikingatiden gick mellan Åkersberga och Uppsala. Även under modern tid har vattenvägen i Garnsviken utnyttjats och under perioden 1826–1833 passerade cirka 100 fartyg per år Åkers kanal upp till Garnsviken (Hult 1922).

Lämningar som skulle kunna framkomma i de berörda sjöarna är bland annat stockbåtar och mindre båtar samt i Garnsviken även större fartyglämningar.

Syfte och metod

Den särskilda arkeologiska utredningen hade som målsättning att fastställa om fasta fornlämningar förekommer inom berört vattenområde.

Utredningsområdet karterades först med SSS av Clinton Mätkonsult AB. I SMM:s förstudie analyserades insamlad SSS-data och indikationer på vad som kan utgöra fasta fornlämningar togs ut (Fredholm 2010). De indikationer som bedömdes kunna utgöra fasta fornlämningar inom utredningsområdet (inom 50 meter från vattenledningen) besiktigades i förevarande utredning av dykande arkeologer.

Utöver detta besiktigades ett urval av grundområden (fem meter och grundare) vid vattenledningens landanslutningar av dykande arkeologer. Området intill RAÄ Össeby-Garn 67:1, prioriterades i samband med dessa besiktningar. Inmätning av påträffade lämningar inom området skedde med GPS, mätnoggrannhet $\pm$ fem meter.

Dykningarna utfördes enligt AFS 1993:57 och AFS 2010:16 (trädde i kraft 2011-07-01) och SMM:s interna policy för dykeriarbete. Ett dyklag omfattar 3 arkeologer (dykledare, räddningsdykare och dykare).

Fig. 2. Översiktskarta över landfästet i norra Garnsviken med påträffade objekt med RAÄ-nr. Källa: Lantmäteriet. Bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

Resultat

Totalt påträffades det vid dykbesiktningar av grundområden tre stycken fartygslämningar, som bedöms utgöra fast fornlämning enligt 2 kap 1 § Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

SSS-indikationerna som har besiktats i Kyrksjön och Garnsviken utgör ej fasta fornlämningar. Resultaten har varit moderna fartygslämningar, modernt avfall, naturliga anomalier m.m. (bilaga 1).

Garnsviken

I norra Garnsviken påträffades en stenkista med ett tillhörande kulturlager (Össeby-Garn 327).

Vid kartstudier samt dateringar av främst keramik kan denna lämning härledas till ångbåtstrafiken som trafikerade detta område från 1800-talets mitt till en bit in på 1900-talet. I området påträffades även två mindre fartygslämningar. Den ena fartygslämningen är en roddeka (Össeby-Garn 329) med akterspegel. Den andra är en så kallad stockeka (Össeby-Garn 328), en flatbottnad eka med akter- och förspegel (fig. 3). Båda fartygslämningarna är nedsjunkna i sedimenten vilket gjorde det svårt att se detaljer. Baserat på nedbrytningsgrad och byggnadsätt bedöms dessa två fartygslämningar vara äldre än 100

Fig. 3. Fören på stockekan. Foto: Jim Hansson, Sjöhistoriska museet.

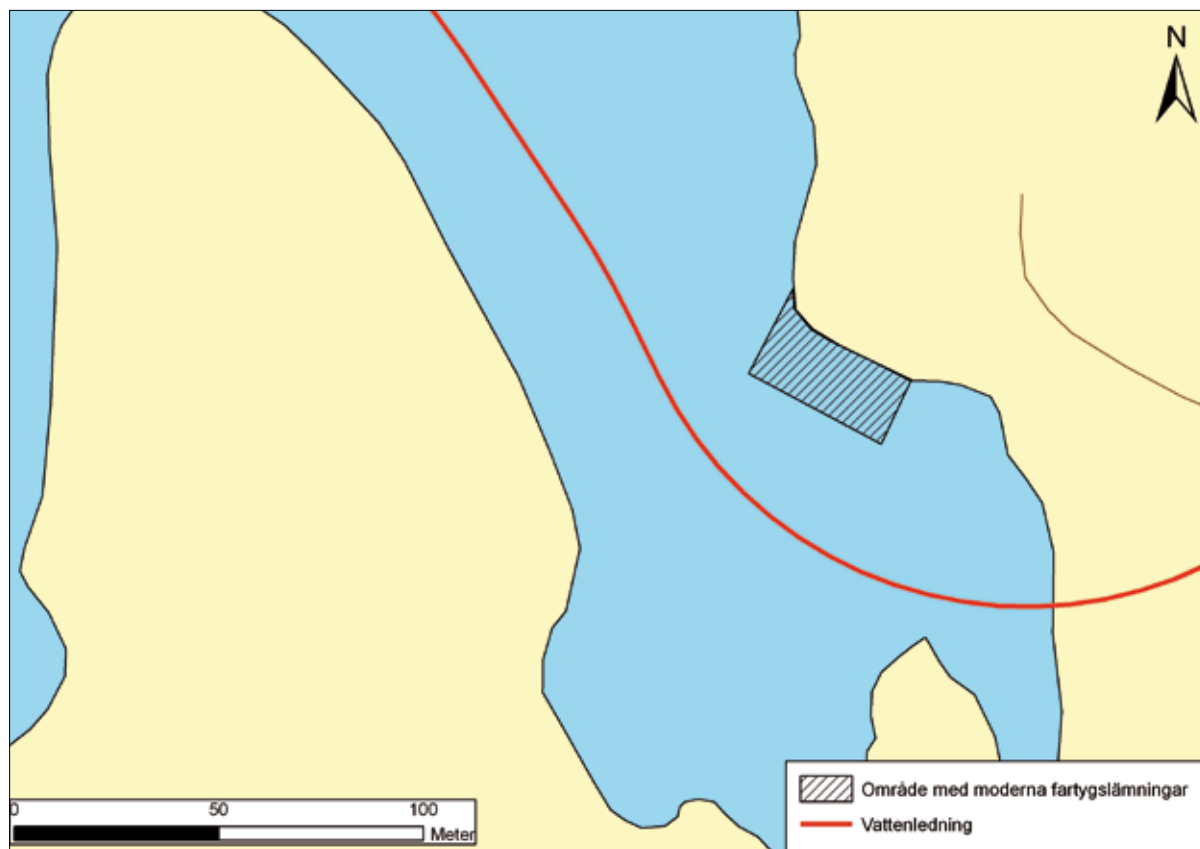

Fig. 4. Översiktskarta över landfästet i södra Garnsviken med området med moderna fartygslämningar. Källa: Lantmäteriet. Bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

år och utgör därmed fast fornlämning enligt 2 kap 1 § Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. Vid södra landfästet i Garnsviken påträffades ett område med ett flertal mindre moderna fartygslämningar och en bil (fig. 4 och bilaga 1).

I Kyrksjön påträffades en stockeka i norra delen av sjön (fig. 5). Det som återstår av fartygslämningen är bottendelen. Denna fartygslämning bedöms utgöra fast fornlämning enligt 2 kap 1 § Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. och är numera registrerad som RAÄ Frötuna 175 Riksantikvarieämbetets fornminnesdatabas.

Sammanfattning

Totalt påträffades det vid dykbesiktningar av grundområden tre fartygslämningar, som bedöms utgöra fast fornlämning enligt 2 kap 1 § Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. Lämningarna är numera registrerade i Riksantikvarieämbetets fornminnesdatabas som RAÄ Össeby-Garn 329, RAÄ Össeby-Garn 328 och RAÄ Frötuna 175, samt stenkistan i norra Garnsviken som RAÄ Össeby-Garn 327, vilken utgör övrig kulturhistorisk lämning enligt 2 kap 1 § Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

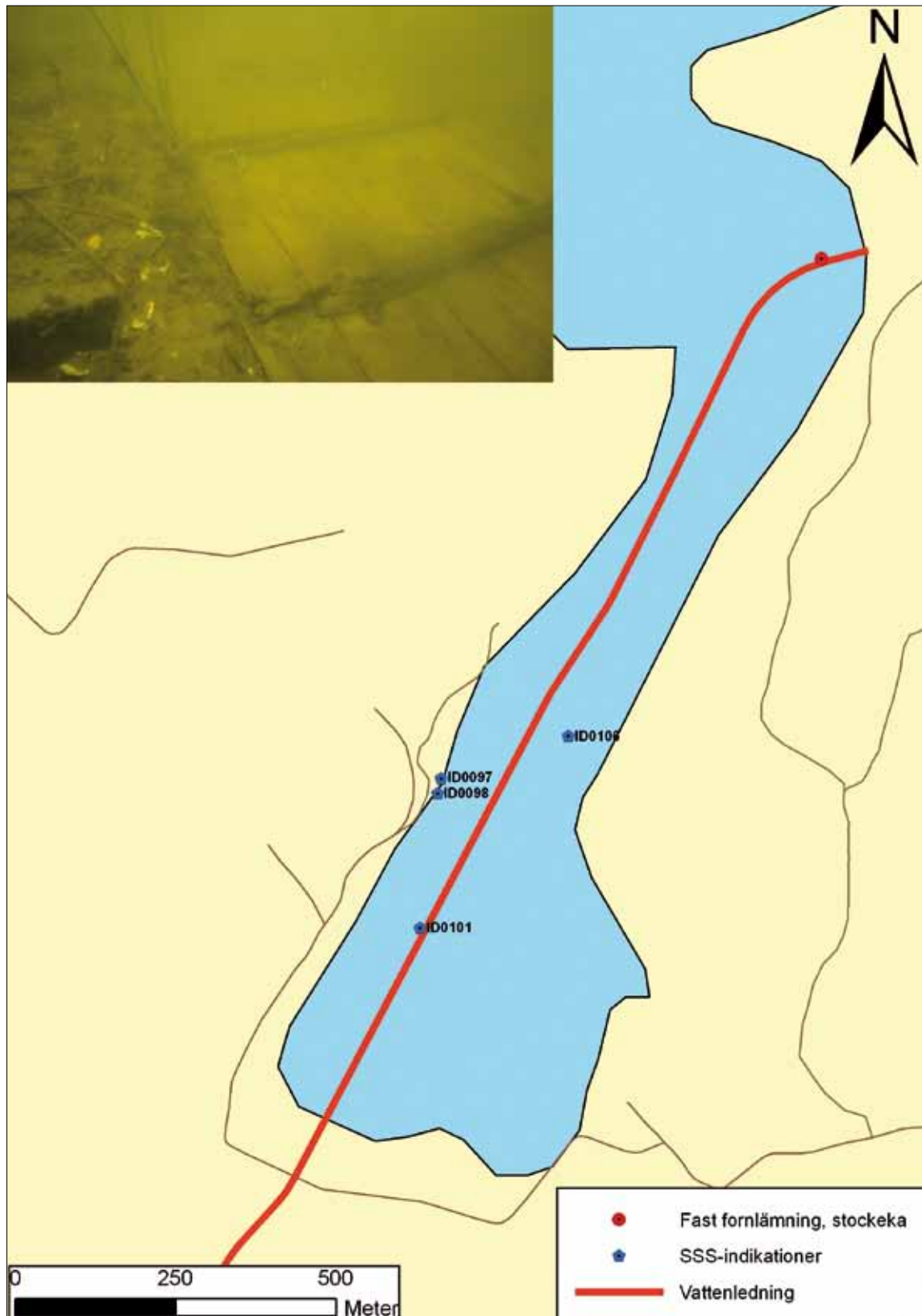

Fig. 5. Översiktskarta över Kyrksjön med SSS-indikationer och en stockeka vid norra landfästet. Bild på det återstående botten-skrovet på ekan inklippt. Källa: Lantmäteriet. Bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet. Foto: Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

Referenser och tekniska uppgifter

Litteratur

- Fredholm, M., 2010. *Sjövattenledning mellan Vallentuna och Norrtälje*. Arkeologisk förstudie Norrtälje, Vallentuna och Österåker kommuner, Stockholms län. Stockholm: Sjöhistoriska museet
- Hult, H., 1922. *Ett hundraårsminne: Åkers kanal*. Stockholm: J. Cederquist

Tekniska och administrativa uppgifter

Statens maritima museers dnr: 312-2011-51
Statens maritima museers projektnummer: 2080144
Länsstyrelsens dnr: 431-28498-2011
Sjöhistoriska museets projektledare: Jim Hansson
Fältansvarig: Jim Hansson
Orsak till undersökningarna: kabelnedläggning
Uppdragsgivare: Norrvatten
Undersökningstyp: Särskild arkeologisk utredning
Undersökningstid: mars och maj 2011
Plats: Vattenområden i Garnsviken och Kyrksjön
Län: Stockholms län
Landskap: Uppland
Socken: Össeby-Garn, Österåker, Frötuna
Koordinatsystem: SWEREF 99 TM
N: 6602010
E: 684589
Vattendjup: 0–15m

Deltagarförteckning SMM

Jim Hansson
Mikael Fredholm
Patrik Höglund

Bilaga 1

Beskrivning av besiktigade SSS-indikationer och påträffade fartygslämningar

Sonarobjekt Garnsviken	N (Sweref 99 TM)	E (Sweref 99 TM)	Beskrivning	Mått (m)
ID0044 RÄA Össeby-Garn 325	6606604	684449	Modern fartygslämning.	8 × 3
ID0046	6604514	684185	Ansamling med små granar och ris.	
Sonarobjekt Kyrksjön	N (Sweref 99 TM)	E (Sweref 99 TM)	Beskrivning	Mått (m)
ID 0097	6626928	705695	Område med sten, timmer, modernt material.	
ID0098	6626905	705690	Se ID0097.	
ID0101	6626695	705662	Troligen timmer.	
ID0106	6626994	705893	Inget objekt påträffades.	
Dykobjekt Garnsviken	N (Sweref 99 TM)	E (Sweref 99 TM)	Beskrivning	Mått (m)
Södra landfästet	6601740	684894	Område med flera små moderna fartygslämningar och en bil.	
Stenkista RÄA Össeby-Garn 327	6606750	684287	En stenkista med kulturlager.	
Roddeka RÄA Össeby-Garn 329	6606752	684271	Fartygslämning, roddeka med akterspegel.	
Flatbottnad eka RÄA Össeby-Garn 328	6606775	684226	Fartygslämning, flatbottnad eka med akter och förspegel.	
Dykobjekt Kyrksjön	N (Sweref 99 TM)	E (Sweref 99 TM)	Beskrivning	Mått (m)
Stockeka RÄA Frötuna 175	6627743	706292	Fartygslämning, flatbottnad eka, det som återstår är bottendelen.	

SSS-bilder återfinns i:

Fredholm, M., 2010. *Sjövattenledning mellan Vallentuna och Norrtälje*. Arkeologisk förstudie Norrtälje, Vallentuna och Österåker kommuner, Stockholms län. Stockholm: Sjöhistoriska museet.